

گل «صد تومانی» گونه‌ای بسیار نادر در ایران

حسین معروفی*

چکیده

Paeonia تنها جنس تیره Paeoniaceae در جهان محسوب می‌شود. از این جنس در دنیا حدود ۴۰ گونه و در ایران براساس گزارش اخیر ۳ گونه یافت می‌شود. دو گونه با نام‌های *P. tomentosa* و *P. wendelboi* در شمال و شمال غرب ایران و گونه *P. mascula* subsp. *mascula* در غرب ایران حضور دارند. گونه اخیر به صورت لکه بسیار کوچک در دل جنگل‌های نیمه‌انبوه و به نسبت بکر بلوط شهرستان مریوان واقع در غرب استان کردستان مشاهده و در سال ۱۳۸۴ از ایران گزارش شد. قابل ذکر اینکه رویشگاه این گونه که به گل صدتومانی معروف است، در ایران تا به امروز، تنها منحصر به یک مکان و به مساحت کمتر از ۵۰۰ مترمربع است، درحالی‌که در اروپا و تعدادی از کشورهای آسیایی پراکندگی وسیع‌تری دارد. براساس بررسی‌های به عمل آمده براساس معیارهای جهانی حفاظت از طبیعت (IUCN)، جایگاه حفاظتی این گونه در جهان در طبقه «LC» (با نگرانی کم) تعیین شده ولی به لحاظ منطقه‌ای و در ایران جزو گونه‌های بسیار نادر است. لذا ضرورت دارد به منظور حفاظت از جمعیت کوچک آن تدابیر لازم اندیشیده شود.

واژه‌های کلیدی: گونه بسیار نادر، ایران، کردستان، *Paeonia mascula*.

Paeonia mascula subsp. *mascula* is a very rare species in Iran

H. Maroofi*

Abstract

Paeonia is the only genus of the family Paeoniaceae. It includes about 40 species in the world and according to the latest report three species are found in Iran. Two species under the names *P. wendelboi* and *P. tomentosa* in north and northwest of Iran and *P. mascula* subsp. *mascula* from western Iran. The latter species has a very small distribution area in the semi-dense forests of Marivan in the west of Kurdistan province and it was recorded for the first time in 2005 from Iran. It should be noted that the known habitat of this species in Iran is unique and very small with an area of about 500 square meters. The conservation status of this species in the world has been defined as LC (Least Concern) according to the International Union for Conservation of Nature (IUCN), but regionally and in Iran it is a very rare species. Therefore, it is recommended to take urgent and necessary measures to protect it in its unique habitat.

Keywords: very rare species, Iran, Kurdistan, *Paeonia mascula*

* نویسنده مسئول، مربی پژوهش، بخش تحقیقات جنگل‌ها و مراتع، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان کردستان، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، کردستان، ایران. پست الکترونیک: maroofi.hosein@gmail.com

* Senior Research Expert, Forests and Rangelands Research Department, Kurdistan Agricultural and Natural Resources Research and Education Center, (AREEO), Kurdistan, Iran, Email: maroofi.hosein@gmail.com

برای ایران مورد تأیید نیست بلکه به جای آن نام *P. tomentosa* به عنوان نام صحیح به کار برده می شود (Assadi, 2016). وی همچنین وجود دو گونه *P. wendelboi* و *P. mascula* subsp. *mascula* را در ایران تأیید کرد.

◆ پراکندگی جغرافیایی گونه *Paeonia mascula* (L.) *Miller subsp. mascula* در ایران و جهان

در ایران این گونه تا به امروز صرفاً در یک نقطه از استان کردستان، شهرستان مریوان، مناطق جنگلی نیمه انبوه اطراف روستای چناره حدود ۲۰ کیلومتری مسیر مریوان به سقز در ارتفاع ۱۴۵۰ متری از سطح دریا و در مساحت کوچکی (کمتر از ۵۰۰ مترمربع) یافت شده است (شکل ۳). گونه غالب درختی محل شامل دو گونه بلوط *Quercus libani* و *Q. infectoria* بوده و گونه های درختی و درختچه ای همراه آنها شامل *Crataegus ambigua* var. *ambigua*, *Cotoneaster nummularius*, *Pistacia atlantica* subsp. *kurdica*, *Crataegus meyeri* و گونه های علفی همراه، ترکیبی از انواع گیاهان علفی شامل *Smyrniopsis aucheri*, *Trifolium pratense* var. *sativum*, *Vicia sativa* var. *sativa*, *Achillea biebersteinii*, *Allium longisepalum*, *Astragalus pseudorobustus*, *Salvia*

جنس *Paeonia* L. تنها جنس تیره *Paeoniaceae* بوده و در سراسر جهان دارای حدود ۴۰ گونه است که اغلب آنها جزو عناصر اروپا - آسیایی محسوب می شوند. تعداد گونه های آن در ایران نیز در منابع مختلف متفاوت بوده و نام های گوناگونی نیز برای آنها به کار برده شده است. بیشتر گونه های این جنس زینتی بوده یا ممکن است قابلیت زینتی بودن را دارا باشند که از این لحاظ بسیار مورد توجه هستند.

بواسیه و پارسا گونه *P. corallina* را با دو وارسته با نام های *var. tridentata* و *var. corallina* از ایران ذکر کرده اند (Boissier, 1867; Parsa, 1951). همچنین ریدل گونه *P. wittmanniana* را با دو وارسته *var. wittmanniana* و *var. nudicarpa* از ایران نام برده است (Riedl, 1969). اسدی گونه *P. cf. mlkosewitschi* را از ارتفاعات خلخال واقع در شمال غرب ایران گزارش کرد (Assadi, 1984). به تازگی این گونه با نام *P. wendelboi* معتبر بوده و مورد تأیید قرار گرفت. معرفی گونه *P. mascula* subsp. *mascula* را برای اولین بار از ایران و از استان کردستان گزارش کرد (Maroofi, 2005) (شکل های ۱ و ۲). مطالعه اخیر در ارتباط با تاکسونومی جنس *Paeonia* در ایران توسط اسدی نشان داد که گونه *P. wittmanniana*

شکل ۱- نمای کلی گونه *Paeonia mascula* subsp. *mascula* (عکس از حسین معرفی)

شکل ۲- نمای نزدیک گل *Paeonia mascula* subsp. *mascula* (عکس از حسین معروفی)

متعدد، میله‌ها ارغوانی تا قرمز تیره و بساک‌ها زرد. برگه‌ها (فولیکول) ۱ تا ۲ تایی، پوشیده از کرک‌های پتویی زرد و کلاله بدون پایه و قرمز است.

♦ جایگاه حفاظتی گونه

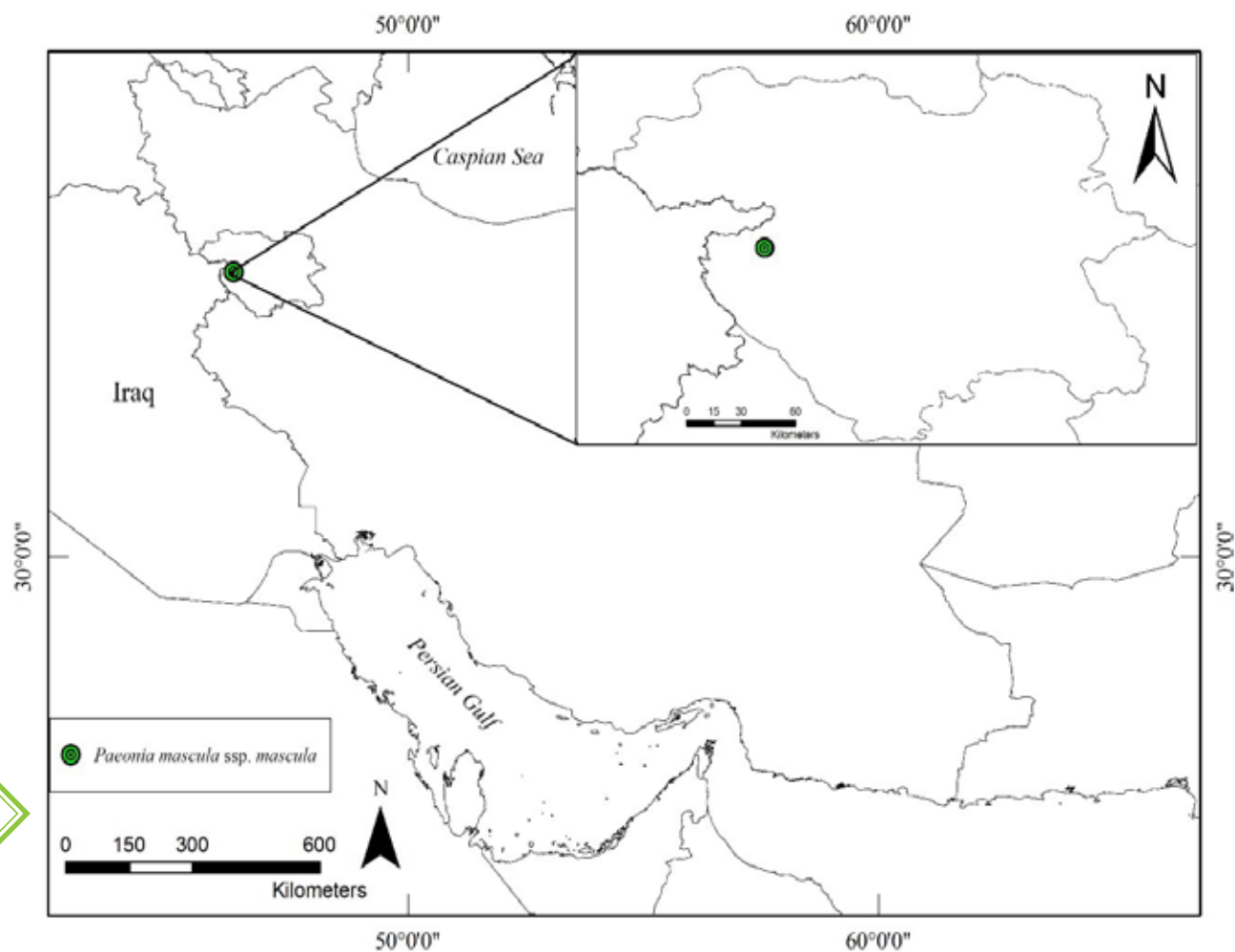
Paeonia mascula* (L.) Miller subsp. *mascula
نتایج آنالیز داده‌های مربوط به این گونه با استفاده از نرم‌افزار ژئوکات (Geocat) نشان‌دهنده آن است که سطح تحت اشغال کمتر از ۵۰۰ مترمربع بوده، به طوری که $AOO=0.0005 \text{ km}^2$ و $EEO=0.0015 \text{ km}^2$ است. با توجه به اینکه جایگاه حفاظتی یک گونه براساس وضعیت گونه در جهان تعیین و تعریف می‌شود، هرچند که محدوده حضور و سطح تحت اشغال این گونه در ایران بسیار محدود است ولی در مناطق مختلف اروپا در رویشگاه‌های متنوعی در ارتفاعات مختلف حضور دارد. همچنین میزان حضور و سطح تحت اشغال آن بیش از مقدار تعیین شده در دستورالعمل IUCN برای قرارگیری در جایگاه‌های حفاظتی است و براساس بررسی‌های انجام‌شده (Chadburn, 2014) در گروه با نگرانی کم (LC: Least Concern) قرار می‌گیرد.

atropatana, *Hypericum helianthemoides*, *Campanula involucrata*, *Symphytum kurdicum*, *Echinops inermis*, و *Silene aucheriana* هستند.

پراکنش جهانی این گونه از اروپا تا سوریه، لبنان، ترکیه، قفقاز و شمال عراق است و تا غرب ایران امتداد داشته و نزدیک‌ترین منطقه به محل جمع‌آوری آن در ایران، مربوط به موصل در عراق است.

♦ مشخصات گیاه‌شناسی

Paeonia mascula* (L.) Miller subsp. *mascula
گیاهی چندساله، علفی، به ارتفاع تا ۷۰ سانتی‌متر. برگ‌ها دو بار سه‌تایی ساده یا با تعدادی برگچه منقسم، قطعات ۱۱ تا ۱۷ تایی، با حاشیه صاف، بدون کرک یا با کرک‌های پراکنده در سطح زیرین، به‌رنگ سبز روشن، بیضوی تا تخم‌مرغی باریک تا پهن، به‌طول ۳ تا ۷ و عرض ۰/۸ تا ۶/۵ سانتی‌متر، در رأس منتهی به نوک باریک، گل‌ها منفرد، انتهایی. کاسبرگ‌ها ۵ تایی، سبز، تخم‌مرغی پهن، کاسبرگ بیرونی بزرگ‌تر و تقریباً برگی‌شکل. گلبرگ‌ها ۵ تا ۸ تایی، ارغوانی تا قرمز تیره به‌طول ۳/۵ تا ۵ و عرض ۲/۵ تا ۳/۵ سانتی‌متر. پرچم‌ها

شکل ۳- پراکنش گونه *Paeonia mascula* subsp. *masculula* در ایران و استان کردستان

حفاظت در محیط خارج از رویشگاه طبیعی اقدام شود.
 - مطالعات کافی درباره اکولوژی محل رویش گونه انجام شود.
 - مطالعات لازم درخصوص فیزیولوژی بذر گونه و نحوه سبز کردن و تیمارهای لازم انجام شود.

◆ سپاسگزاری

از آقای آزاد رستگار به دلیل همکاری در تهیه نقشه، سپاسگزاری می شود.

◆ منابع

- Assadi, M., 1984. New species and new plant records from Iran. Iran. J. Bot. 2 (2): 83-94.
 Assadi, M., 2016. A taxonomic revision of the genus *Paeonia* (Paeoniaceae) in Iran. Iran. J. Bot. 22 (2): 75-78.
 Boissier, E., 1867. *Paeonia* L. in Flora Orientalis vol. 1: 97-98. Basileae & Genevae.
 Chadburn, H., 2014. *Paeonia mascula*. The IUCN Red List of Threatened Species 2014.
 Maroofi, H., 2005. Record of *Paeonia mascula* (Paeoniaceae) from Iran. Iran. J. Bot. 11 (1): 97-99.
 Parsa, A., 1951. *Paeonia* L. in Fl. de l' Iran vol. 1: 443- 444. Tehran.
 Riedl, H., 1969. Paeoniaceae in K. H. Rechinger (Ed.), Flora Iranica no. 60. Akad. Druck- und Verlagsanstalt, Graz.

به هر حال کاهش مداوم سطح تحت اشغال و کیفیت رویشگاه و جمعیت‌ها در جریان است ولی این تغییرات به اندازه کافی برای قرار دادن گونه در یکی از جایگاه‌های حفاظتی نیست. از لحاظ منطقه‌ای و در ایران با توجه به جمعیت کم و محدود، جزو گونه‌های بسیار نادر محسوب شود.

◆ پیشنهادها

با توجه به نادر بودن گونه در ایران، ضرورت دارد توصیه‌های زیر به منظور حمایت و حفاظت از آن عملی شود:
 - با توجه به کوچکی سطح تحت اشغال گونه مورد مطالعه، لازم است رویشگاه منحصربه‌فرد آن حفاظت شده اعلام شود و اقدامات لازم درخصوص محصور کردن محدوده رویشگاه آن به عمل آید.
 - مطالعات کافی درخصوص شرایط رویشگاه آن انجام شود.
 - مطالعات لازم درباره رویاندن بذر و پرورش گونه به منظور تقویت جمعیت طبیعی آن انجام شود.
 - با نگهداری بذور این گونه از گل صد تومانی در بانک ژن منابع طبیعی ایران و همچنین کاشت آن در باغ گیاه‌شناسی ملی ایران در جهت